

ЗВУКОВА КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ВЕДУЧИХ ДИТЯЧИХ ПРОГРАМ: ТЕЛЕВІЗІЙНА ПЛАТФОРМА ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

У статті окреслено основні параметри звукової культури сучасного телевізійного мовлення. Обґрунтовано значення орфоепічної компетентності журналістів дитячих програм. На матеріалах програм для дітей у тернопільському телеефірі виділено найтиповіші порушення орфоепічних норм та визначено їх причини. Запропоновано можливі шляхи удосконалення звукової культури мовлення журналістів на регіональних телеканалах.

Ключові слова: звукова культура, орфоепічні норми, літературна вимова, звук, наголошення, милозвучність мови, дитяче телебачення.

In the article the cultural parameters of contemporary television broadcasting are outlined. The significance of orthoepic competence of journalist for children's programs is justified. On the material of the children's programs in Ternopil television broadcast the typical violations of orthoepic norms are singled out and their causes are determined. The possible ways of the journalists' sound culture improvement on regional channels are suggested.

Key words: sound culture, orthoepic norms, literary pronunciation, sound, stress, language sonority, children's television.

Професійна діяльність телевізійних та радіожурналістів тісно пов'язана з усним мовленням. Це найпотужніший засіб поширення інформації, наймасовіший чинник впливу на багатомільйонну аудиторію. Сучасний стан культури усного мовлення в українському аудіовізуальному медійному просторі є, на жаль, незадовільним. Про це свідчать численні щоденні помилки професійних мовців у національному теле-і радіоефірі. Вагома частина мовленнєвих огріхів пов'язана із вимовою звуків і наголошенням слів, тобто з порушеннями орфоепічних норм.

Орфоепія української мови була об'єктом уваги відомих дослідників С. Головащука, М. Жовтобрюха, А. Коваль, Л. Мацько, М. Погрібного, Д. Ревуцького, Н. Тоцької,

Л. Шевченко та ін. У навчальній, науково-довідковій літературі розкрито сутність орфоєпії української мови, сформульовано норми вимови звуків і наголошення слів. Орфоєпічні норми зафіксовані в орфоєпічних словниках.

Дотримання норм літературної вимови в телевізійному просторі забезпечує єдність літературної мови, є свідченням мовленнєвої культури журналіста і неодмінною умовою ефективного спілкування.

Дитяче телебачення – один із найвагоміших чинників родинного виховання та розвитку дитини. Сьогодні спостерігаємо гіперактивність медіаспоживання неповнолітніми телевізійного продукту. Дітей цікавлять інформаційні матеріали про себе, інших людей, суспільство, державу та світ. Ведучі дитячих програм не лише інформують юних телеглядачів, а також впливають на їхню мову, вимову, словниковий запас, тобто формують культуру усного мовлення. Досконалий звуковий мовний потік з екрану для засвоєння літературної вимови результативніший, ніж підручники й посібники.

У цьому контексті проблема функціонування українського телевізійного мовлення сьогодні набуває особливої актуальності, зокрема якість його звукового оформлення. Специфіку усного мовлення у телеєфірі досліджували у своїх працях А. Погрібний, В. Лизанчук, С. Караванський, О. Пономарів, В. Радчук, О. Сербенська, Ю. Єлісєвєнко та ін. Всебічного й комплексного аналізу потребує і мовлення дитячих телевізійних програм на Тернопільщині.

З метою виявлення найтиповіших порушень норм літературної вимови звуків та наголошення слів, з'ясування причин ненормативної вимови та накреслення шляхів удосконалення звукової культури на регіональних телеканалах проведено спостереження за дитячими програмами на тернопільських телеканалах: «Чарівний ключик» («TV-4»), «Мамина школа», «Вечірня казка» («ТТБ»), «Телевітамінки» («ІНТБ») упродовж 2017 – 2018 років.

Дитяче телебачення багате на форми і жанри: казки, публіцистичні програми, пригодницькі, науково-фантастичні, науково-популярні фільми, зустрічі з цікавими людьми,

вікторини, конкурси, мультфільми. Це великі можливості впливу на дітей, один із найвагоміших засобів формування повноцінної, гармонійної особистості.

Інформаційно-естетичний потенціал дитячих телепередач може успішно реалізуватися внаслідок органічного поєднання «зображення (кадр, колір, графіка), звуку (голос, шум, музика) та усного слова, які актуалізують різні рівні чуттєвої сфери, підсилюють сугестію екранного контексту телепродукту» [Бабенко 2008: 14]. Дитячий медійний дискурс у телевізійному форматі є одним із найвпливовіших мовленнєвих зразків для дитячої аудиторії. Маленькі глядачі, сприймаючи слово ведучих та учасників дитячих телепередач і наслідуючи його, самі реалізують мовленнєву дію.

Мовлення дитячих телепрограм – це спеціалізоване використання ведучими мовних засобів у процесі спілкування з гостями студії, глядацькою аудиторією. Мовлення тележурналістів юні глядачі сприймають як взірцеве, що накладає особливу відповідальність на ведучого щодо вибору ним адекватних засобів вираження змісту повідомлення.

Звукова культура усного літературного мовлення ґрунтується на дотриманні орфоепічних норм – науково обґрунтованих правил вимови звуків, звукових комплексів, наголошення звукового потоку. Основою правильної вимови є наявність нормативної артикуляційної бази, уміння правильно вимовляти звуки, інтонувати звуковий потік, що в сукупності забезпечують чистоту і зрозумілість екранного мовлення. Досвідчений диктор сказав: «Прислухайтесь, і ви зауважите, що майже половину слів ми не чуємо, а вловлюємо за змістом. Слухач же повинен чути, а не прислуховуватись» [Козаков 2006: 3].

Орфоепічні (вимовні) норми літературної мови склалися відповідно до фонетичних закономірностей, властивих українській мові. Основні правила української літературної вимови такі:

1. Українські фонемні й слова вимовляються так само, як і пишуться.

2. Відсутність «акання». Наголошений і ненаголошений голосний [о] в усіх позиціях не наближається до [а]: [б^орошно],

[вода], [додому], [борода], [Богдан]. Лише в деяких словах перед складом із наголошеним [у] він вимовляється як [о̯]: [зо̯зул'а], [ло̯пух], [ко̯жух].

3. Ненаголошені [e] та [u] виявляють ледве помітну тенденцію до уподібнення між собою і вимовляються як [e̯] або [u̯]: [зе̯лений], [жи̯ве], [ви̯делка], [бе̯ри].

4. Дзвінки приголосні перед глухими та в кінці слів вимовляють дзвінко: [книжка], [зорепад], [гребл'а]. Оглушуємо лише приголосний [z]: [вохко], [к'іхт'і], [лехко], пишемо: *вогко, кігті, легко*. Уподібнюється також приголосний прийменник [z], який перед [к], [п], [т], [ф], [х] та [с] оглушується й перетворюється в усному мовленні на [с]: [сферми], [стернопол'а]; перед [ч], [ш] вимовляється як [ш]: [шшарфом], [шчасом]; перед [ж] і [ч] асимілюється з [жс]: [жжаром], [рожсчавити].

5. Проривний [t] завжди вимовляється твердо і виразно: [танок], [твалт].

6. Звуки [дж], [дз] вимовляють злитю: [дже^нре^нло], [ходжу], [кукурудза], [саджу].

7. Усі шиплячі звуки в кінці слова і складу, а також перед голосними [а], [о], [у], [е], [й] вимовляють твердо: [курча], [н'іж], [н'іч], [чудо], [ручка], [жито].

8. Приголосний [ц] у кінці слова вимовляють м'яко: [с'т'ілец'], [молодець']; тверда вимова [ц] буває лише в словах іншомовного походження та деяких вигуках: [палац], [шприц], [бац], [клац].

9. Приголосний [р] вимовляємо твердо в кінці складу та в кінці слова: [з'вір], [комар], [л'ікар], [Харк'іу], [пов'ірте]. На початку складу [р] буває м'яким: [р'асний], [бур'ак], [чотир'ох], [говор'у].

10. У закінченнях дієслів внаслідок асиміляції звукосполучення *-ться, -ися* вимовляють як [-ц':а], [-с':а]: [усміхаєц':а], [повертаєс':а].

11. Приголосний [в] не оглушується і не переходить у [ф]. Після голосних у кінці складів і перед приголосними та у кінці слова вимовляється як [й̯]: [зроби̯], [да̯но], [в'і̯торок], [бу̯], [шо̯к].

12. Милозвучності сприяє існування в українській мові фонетичних варіантів окремих слів, які виникають унаслідок чергування звуків [y] – [ɤ], [i] – [ɨ]: *уперед – вперед, учений – вчений, іти – йти*.

13. Для усунення важких для вимови збігів голосних і приголосних в українській мові використовують *з, із, зі* (з книжки, зі сходу, зі школи); *у, ув, уві* (*увійшла в хату, увійшов у хату, глянув ув очі, бачив уві сні*); *під, піді, підо* (*під землю, піді (підо) мною*).

Милозвучність української мови забезпечує правильне наголошення слів. Неправильне наголошення може спотворити зміст повідомлення і зіпсувати позитивне враження від усного мовлення.

Наголос в українській мові вільний, нестабільний, оскільки він може припадати у слові на будь-який склад (перший, другий, третій тощо), наприклад: *пóзд, маркéтинг, фенóмен, співіснува́ння, самовдо́скона́лення*. Український наголос рухомий, тобто в формах того самого слова він може бути різним, як-от: *гопáк – гопакá, лікар – лікарí, вчíteль – вчителí*. Багато слів мають подвійний наголос, наприклад: *завжди і завждí, зокре́ма і зокремá, весня́ний і весняні́й, менé і біля ме́не, тебе́ і у те́бе* тощо.

Теледискурс Тернопільщини формують канали «TV-4», «ТТБ», «ІНТБ». «TV-4» – регіональний інформаційно-розважальний телеканал Тернопільської області, який позиціонує себе як канал для сімейного перегляду, що відображається в його гаслі «З вами щодня». Для дитячого перегляду телеканал пропонує програму «Чарівний ключик», а також мультсеріали, мультфільми у «Дитячій годині» (11:00, 16:10). «ТТБ» – тернопільська обласна державна телерадіокомпанія, яка до квітня 2018 року щотижня транслювала для дітей та дорослих пізнавальний проект «Мамина школа». Щоденно маленькі глядачі мали змогу дивитися о 20:45 «Вечірню казку». «ІНТБ» – тернопільський телевізійний інформаційно-розважальний канал, який кожного дня пропонує дітям мультфільми і програму «Телевітамінки».

Ведучі та гості аналізованих програм – переважно діти й підлітки. Вони спілкуються із різними людьми, ознайомлюють

глядачів з останніми новинами, подіями Тернопільщини в доступній для них формі. Саме їхню поведінку, мовлення, жести найчастіше копіюють маленькі телеглядачі. Ведучі розмовляють українською мовою без перекручувань та уподібнення власного мовлення до дитячого «сюсюкання».

Здійснений аналіз дотримання орфоепічних норм у дитячому телевізійному ефірі Тернополя зафіксував чимало порушень норм вимови:

1. **Оглушення дзвінких приголосних у кінці слів і складів:** [дуп], [мет], [каска], [шчоп], [роказала], [р'ат], [сл'іт] замість [дуб], [мед], [казка], [шчоб], [розказала], [р'ад], [сл'ід].

2. **Ігнорування нескладового [ʝ],** що порушило норми усного мовлення – «**фекання**»: [сказаф], [доручиф], [зробиф], [п'ішоф] замість [сказаў], [доручиў], [зробиў], [п'ішоў].

3. Вплив російської звукової системи помітний у поодиноких прикладах «**акання**» – ненаголошений голосний [о] наближається до [а]: [аро^амат], [о^асобливо], [ро^абота] замість [аромат] [особливо], [робота].

4. **Заміна м'якого [т'] свистячим [ц']:** [ц'іл'ки], [стол'іц'], [проход'ац'] замість [т'іл'ки], [стол'іт'], [проход'ат'].

5. **Вимова звука [ш] замість [шч]:** [ше] замість [шче], [шос'] замість [шчос'], [шо] замість [шчо].

6. **Напівном'якишена вимова шиплячих:** [ч'ому], [шч'о], [навч'ан':а], [д'івч'атка] замість [чому], [шчо], [навчан':а], [д'івчатка].

7. Порушення милозвучності вимови у випадках **чергувань службових слів та морфем: прийменників у – в** (квітів в саду; в Брукліні; працюють в професійних хорах); **прийменників з – із – зі** (з спортивного залу; один з гравців); **постфіксів -ся / -сь** (погодились зробити; дізнаємось про це).

8. **Порушення акцентуаційних норм** української літературної мови, що зумовлене елементарним незнанням правил наголошування загальноживаних українських слів. Причому помилки наголошування трапляються серед слів різних частин мови: *випáдок, листóпад, навчання́; лёгкий, нóвий; чотірна́дцять; прійня́ти, провéсти; насамперéд* замість

випадо́к, листопа́д, навча́ння; легки́й, нови́й; чотирна́дцять; при́йняти, провес́ті; насáмперед.

9. У деяких випадках трапляються наголоси, характерні для західних регіонів України – **виділення передостаннього складу у слові** (під впливом польської мови): *привéли, ка́жу, пи́шу, бу́ло, доне́сти* і подібне («Мамина школа»; «Вечірна казка»; «Телевітамінки»; «Чарівний ключик»).

Виокремлені орфоепічні порушення фонетичного та акцентуаційного характеру в дитячому телевізійному ефірі Тернополя найчастіше трапляються через незнання юними ведучими норм української літературної вимови та недостатнє володіння практичними навичками застосування орфоепічних правил у побутовому та публічному мовленні. Відхилення від літературної вимови і правильного наголошування у багатьох випадках виникають унаслідок недостатньо сформованого артикуляційного апарату журналістів та гостей дитячого віку, змішування рухомого і нерухомого наголосів. Частина орфоепічних та акцентуаційних помилок трапляється через перенесення характерних особливостей звукової системи польської та російської мов на український ґрунт, що характерно для розмовної мови тернополян.

Для поліпшення мовленнєвої культури на телебаченні, зокрема й в ефірі регіональних телевізійних мовників, варто виробити комплексний підхід до проблеми якості екранного мовлення на рівні держави, регіональної влади, редакційних колективів медіа різних рівнів та самих ведучих. Потрібні спільні зусилля журналістів-практиків, працівників журналістської освіти, журналістів, учених-лінгвістів, культурологів, соціологів та інших задля поглиблених наукових висновків та практичних рекомендацій щодо творчих здобутків і прорахунків на телеекрані.

Передусім потрібно ввести у шкільну програму предмет «Орфоепія української мови», який має на меті розкрити школярам орфоепічну парадигму рідної мови та сформувати практичні навички нормативного мовлення. Доцільно також виокремити у навчальному плані факультативні курси, орієнтовані на практичне оволодіння культурою мови, зокрема й орфоепією. Вони формуватимуть у майбутніх

теледикторів, ведучих навички і вміння практичного застосування фонаційного дихання, артикуляції, вимови, норм наголошування. Цікавими та результативними можуть бути майстер-класи, тренінги для учнів та студентів-журналістів за участю відомих дикторів регіональних та загальнонаціональних телеканалів, які своїм взірцевим мовленням демонструватимуть професійну майстерність, імідж та успіх.

Телебачення упевнено вкорінилося у повсякденне життя сучасних дітей та молоді. А тому й екранне мовлення стало однією з форм їхнього повсякденного спілкування.

Подальше дослідження культури мовлення в ефірі сучасного тернопільського телебачення для дітей може залучати лексико-фразеологічний, граматичний, синтаксичний та стилістичний рівні української мови, що дозволить комплексно окреслити стан мовної культури журналістів дитячих програм на Тернопіллі, виокремити нагальні проблеми поліпшення ефірного мовлення.

Бабенко В. В. Семіотичний інструментарій у комунікативній стратегії українського телебачення: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.06. Київ, 2008. 15 с.

«Вечірня казка». URL: <http://todtrk.te.ua/kazka>.

Козаков Г. Саботаж: Засоби масової комунікації віддзеркалюють мовно-культурний рівень. *Літературна Україна*. 2006. 15 червня. С. 1, 3.

«Мамина школа». URL: http://todtrk.te.ua/m_shkola.

Пенчук І. Л. Телебачення для дітей в Україні: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2011. 384 с.

Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.

«Телевітамінки». URL: <http://intb.te.ua/category/>.

«Чарівний ключик». URL: tv4.te.ua/charivnyi-kliuchyк.

REFERENCES

Babenko, V. (2008). Semiotical tools in the communication strategy of Ukrainian television: abstract of the thesis ... PhD of of the social communication: 27.00.06. Kyiv: Taras Shevchenko's National University (in Ukr.).

“Vechirnia kazka” (“Evening tale”). URL: <http://todtrk.te.ua/kazka>.

Kozakov, H. (2006). Sabotage: The media reflect the linguistic and cultural level. *Literaturna Ukrayina (Literary Ukraine)* (15.06, pp.1, 3). Kyiv (in Ukr.).

“Mamyna shkola” (“Mother’s school”). URL: http://todtrk.te.ua/m_shkola.

Penchuk, I. (2011). TV for children in Ukraine: Monograph. Zaporizhzhia: Classical private University (in Ukr.).

Serbenska, O. (2004). Culture of spoken language. Workshop: tutorial. Kyiv: Center of educational literature (in Ukr.).

“Televitaminky” (“TV-vitamins”). URL: <http://intb.te.ua/category/>

“Charivnyi kliuchyky” (“The magic key”). URL: tv4.te.ua/charivnyi-kliuchyky.

Статтю отримано 15.10.2018

Oksana Kushnir

SOUND CULTURE OF SPEECH OF THE JOURNALISTS FOR CHILDREN’S PROGRAMS: TV PLATFORM OF TERNOPIL

In the article the cultural parameters of contemporary television broadcasting are outlined. The main rules of sounds pronunciation and words stress which form the vocal and consonant harmony of a sound stream are singled out. It is underlined that the basis of the correct pronunciation is the presence of normative articulation base, the ability to pronounce sounds correctly, to intone the sound stream which together will ensure broadcast clarity.

The significance of orthoepic competence of journalist for children’s programs is justified as their speech is perceived by young viewers as an a norm and model to follow which thereby imposes responsibility on a presenter and the appropriate language means the use expressing the content of a message.

On the material of the children’s programs in Ternopil television broadcast the typical violations of orphoetic norms are singled out and their causes are determined. It is revealed that the majority of language mistakes are caused by young presenter’s insufficient knowledge of literary pronunciation rules and blind imitation of foreign languages.

The possible ways of the journalists’ sound culture improvement on regional channels are suggested, which are based on the complex approach to the problem of broadcasting culture on a state level, regional authorities, editorial teams on different levels and presenters themselves.